

Оксана Браславська
Марія Кучковська
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Аграрні території у будь-якій країні є носіями культури, моралі, традицій свого народу. Навіть за умови переходу до постіндустріального суспільства сільські території продовжують відігравати надзвичайно важливу роль у розвитку України, насамперед за рахунок виконання своїх соціальних функцій, пов'язаних зі збереженням природних ландшафтів, утриманням соціального контролю над територією. Численні експерименти, які випробувалися на селі, економічна криза 90-х років ХХ століття зумовили деградацію як аграрного сектора, так і сільських територій.

З поглибленням глобалізації та інтеграції посилюється комплексність наукових досліджень, об'єктом яких одночасно виступають сільське господарство, село та селянство. У науковий обіг увійшло поняття «сільські території», яке використовується представниками різних наукових шкіл і напрямів. Проблематика, що пов'язана з розвитком сільських територій, активно обговорюється на сторінках академічних наукових видань, різних науково-практичних конференціях і конгресах [1]. Сільські території – це не тільки просторовий базис виробництва, а й природне середовище та місце життєдіяльності людей. Саме тому від людини, її культурно-освітнього рівня, професійної підготовки, навичок, вмотивованості, бажання та вміння працювати і господарювати залежить ефективність використання території. Таким чином, сільські території, по-перше, це фізична територія, в межах якої існують і розвиваються представники рослинного, тваринного світу і людина як біосоціальна істота. По-друге, руральна (від англ. rural — сільський) частина території, розміщена у просторі [2].

Зростання уваги до проблематики сільського розвитку визначається такими обставинами: 1) тривалою упродовж багатьох років деградацією аграрних територій; 2) зміною уявлень про значущість сільських територій та аграрного сектора у постіндустріальному суспільстві; 3) усвідомленням недоцільності ототожнення аграрного сектора та сільських територій; 4) загостренням проблеми продовольчої безпеки країни; 5) розширення функцій аграрних територій; 6) загрозою втрати соціального контролю над територією, культурної спадщини, моралі та традиційного сільського способу життя [2].

Сільські території у широкому розумінні цього поняття є об'єктом наукових досліджень економістів-аграріїв, фахівців із державного управління, регіональної економіки та суспільної географії. Теоретико-методологічні, практичні та управлінські аспекти розвитку сільських територій викладені у ґрунтовних дослідженнях О. Біттера, Д. Крисанова, А. Лісового, М. Маліка, О. Онищенко, соціальної сфери села – у роботах І. Гнибіденка, В. Куценко,

М. Орлатого, європейські аспекти сільського розвитку – у дослідженнях Ю. Губені, В. Борщевського. Серед суспільних географів вивченню сільських територій присвячені наукові праці М. Барановського, А. Доценка, В. Завгороднього, Д. Мальчикової, В. Нагірної, В. Смалъ.

Поняття «сільські території», «сільська місцевість», «аграрна сфера», «сільська поселенська мережа» не є тожними. У минулому столітті панував галузевий підхід, суть якого зводилася до визнання базовим об'єктом державної аграрної політики сільського господарства, а не сільських територій. Відповідно всі заходи держави, у тому числі й фінансові механізми, були спрямовані на підтримку суб'єктів господарювання, а не сільських територій чи сільських громад. На сьогодні більш чіткого означення у контексті даного дослідження потребують дефініції «сільська місцевість», «сільський район». Проблема розмежування зазначених понять поки що не знайшла остаточного вирішення [8]. Варто з'ясувати співвідношення понять «сільська територія» та «аграрна територія». Часто вони ототожнюються, і на те є вагомі підстави. Водночас варто зауважити, що перша дефініція є більш широкою. Аграрним варто вважати і ті території, де переважна частина населення працює у сільському господарстві, і де воно є основою економічної діяльності. Поняття «сільські території» є більш широким, оскільки включає різні сфери економічної діяльності, які існують у сільських регіонах, у підприємствах різних галузей промисловості, об'єкти галузей соціальної інфраструктури.

Поняття «сільський район» вживається у щонайменше двох значеннях. З одного боку, відповідно до Закону України («Про внесення змін до Закону України Про стимулювання розвитку регіонів») як різновид депресивних регіонів, з іншого – як адміністративно-територіальна одиниця України. Доцільність поділу адміністративних районів на промислові та сільські при визначенні депресивних територій неодноразово піддавався сумніву. Недосконалість такого поділу полягає в тому, що при його здійсненні використовуються різні класифікаційні ознаки. Логічнішим видається поділ адміністративних районів на сільські та міські, а також промислові та аграрні, хоча і за такого підходу є дискусійні питання. Наприклад, відповідно до адміністративно-територіального устрою в Україні виділяється 490 адміністративних і 118 районів у містах. При цьому перші з них, як це пропонують окремі науковці, з певною часткою умовності можна назвати сільськими, другі – міськими. Стосовно ж поділу районів на промислові та аграрні, то в його основі лежить показник зайнятості населення. Промисловими вважаються райони, де частка зайнятих у промисловості переважає частку зайнятих у сільському господарстві, аграрними – навпаки. Попри те, що такий поділ є все більш умовним, оскільки у переважній більшості адміністративних районів основна частина населення зайнята у сфері послуг, доречніше, якщо у тому є потреба, для означення таких районів вживати термін «аграрний район». Ураховуючи особливості динаміки зайнятості населення адміністративних районів, необхідність комплексного підходу до вивчення сільських територій, вважаємо доцільним головним об'єктом даного дослідження обрати сільські, а

не аграрні території [7, с. 42]. Отже, можна говорити про існування кількох підходів до визначення поняття «сільські території»: адміністративного, виробничого, поселенського, територіального, комплексного. Прикладом першого з них є положення Організації з економічного розвитку і співробітництва (ОЕСД). За розробленими даною організацією критеріями, які використовуються у країнах ЄС, сільськими регіонами вважаються ті з них, де понад 50% мешканців проживає у населених пунктах із щільністю населення не менше 150 осіб/км², переважно сільськими є ті території, де у поселеннях із зазначеною щільністю проживає від 15 до 50% мешканців, значною мірою сільськими – ті, де частка мешканців становить менше 15% [5].

Отже, в Україні відповідно до існуючого адміністративно-територіального устрою немає чітких критеріїв розмежування сільських та інших типів територій (районів). Вони поділяються на адміністративні райони та райони у містах. У разі відсутності відповідних критеріїв окремі науковці пропонують називати сільськими всі 490 адміністративних районів, а міськими ті райони, що виділяються у містах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барановський М. О. Сільські території України: сучасний стан, еволюція концепцій, перспективи розвитку. *Географія і сучасність*, 2009. Вип. 10 (20). С. 17–22.
2. Булах Т. М. Соціальний розвиток як чинник подолання депресивності села. *Формування ринкових відносин в Україні*, 2012. № 3. С. 225–228.
3. Гнибіденко І. Ф. Сільська соціальна інфраструктура: аспекти розвитку та зайнятості населення. Київ: РВПС України НАН України, 2018. 54 с.
4. Мальчикова Д. С. Сільська місцевість: сутність, терміни, поняття. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: Географія. Вінниця, 2009. Вип. 18. С. 170–177.
5. Малік М. Й. До питання сталого розвитку сільських територій. *Економіка АПК*. 2018. № 5. С. 51–55.
6. Нагірна В. П., Руденко Л. Г. Сільська місцевість України у контексті трансформаційних процесів в аграрній сфері. *Український географічний журнал*. 2016. Вип. 2. С. 39–47.
7. Прокопа І. В. Сільські території України: дослідження і регулювання розвитку. *Економіка України*. 2007. № 6. С. 50–59.
8. Розвиток сільських територій в системі євроінтеграційних пріоритетів України: монографія / наук. ред. В. В. Борщевський. Львів, 2012. 216 с.
9. Смаль В., Нізалова О., Нізалов Д. Депресивні території України: методи та приклади визначення. *Географія. Економіка. Екологія. Туризм: регіональні студії*. / за ред. І. В. Смалья. Ніжин: ТОВ «Аспект-Поліграф», 2007. – С. 159–170.